

Posudek oponenta k práci Terezy Reichelové *Zelená svoboda. Pojetí emancipace v ekocentrickém myšlení.*

Práce Terezy Reichelové přichází s velmi silnou a provokativní tezí: dominantní ekologické diskurzy, které jsou od druhé poloviny 20. století spojovány s nadějí na vytvoření nové emancipační ideologie, fatálně selhávají. V jednom případě svou snahou o „meta-ideologický“ přístup pouze reprodukují paradigmatu starých ideologií. V tom druhém dokonce nahrávají ideologickému projektu konzervativních etnonacionalistů obhajujících kulturní rasismus.

Na pozadí této teze pak autorka postupně formuje inovativní teoretickou úvahu. Ekologie a koncepty přírody nevstoupily na pole politických ideologií až v druhé polovině 20. století, ale naopak hrály klíčovou roli v ideologickém myšlení již od počátku 19. století. Spíše než na stranu těch, kteří tvrdí, že větší politický zájem o ekologii a přírodu od šedesátých let 20. století přinesl novou ekologickou ideologii v „silném“ pojetí (tedy takovou, která je schopna konkurovat tradičním politickým ideologiím), se Reichelová staví spíše na stranu pojetí eko-politického myšlení jako „slabé“ ideologie. Následující dělení politické teorie ideologií tzv. oxfordské školy okolo Michaela Freedena se kloní k pojetí environmentalismu jako jakéhosi ideologického parazita, který neexistuje sám o sobě, ale vždy pouze jako součást větších ideologických celků. Ale zdá se, že i toto „slabé“ pojetí diplomová práce do jisté míry posouvá. Ukazuje totiž, že spíše než o novou sféru ideologického myšlení, se jedná o sféru, která byla klíčová vždy, jen se nyní radikálně proměňuje a spolu s tím ovlivňuje i vztah tradičních „silných“ ideologií. Přínosem této perspektivy je, že nezkoumá ekologické diskurzy izolovaně jako součást jednoho relativně homogenního celku, ale naopak je komparuje napříč spektrem zdánlivě nesouměřitelných ideologií.

Celkově se jedná o mnohvrstevnatou úvahu v žánru politické filozofie. Proto považuji za nutné věnovat značnou část posudku nejprve shrnutí struktury a základních argumentů práce. Následně načrtnu polemické otázky, které se týkají jedné ze závěrečných tezí (tedy, že ekofasismus je v posledku realističtější než radikálně levicový přístup k ekologii). Přestože budu tvrdit, že toto tvrzení nelze na základě zvoleného žánru a metody práce úplně obhájit, je nutné předestřít, že text jako celek podle mého názoru intelektuálně převyšuje nároky kladené na diplomovou práci. Pozdější kritika tak bude spíše snahou otevřít diskuzi, k níž tato práce vyzývá, než kritikou týkající se hodnocení práce.

Jako výchozí schéma přístupu k ekologickým diskurzům si Reichelová v úvodu práce vybírá dělení různých pojetí přírody do dvou základních rodin podle britské filozofky Kate Soper: diskurzy podporující přírodu a diskurzy skeptické k přírodě. Ač obě diskurzivní rodiny vychází ze zdánlivě opačných pozic (první zdůrazňuje lidskou závislost na přírodě a staví tak přírodu jako objektivní hranici možností lidské emancipace; druhá naopak upozorňuje, že naše představy o přírodě jsou vždy sociálně konstruované a tedy spíše součástí emancipačního úsilí, než jeho vnější hranicí), obě sdílejí stejný cíl. Vyhlašují „konec přírody“ jako opozici vůči „konci dějin“. Zatímco kritika teze o konci dějin je oblíbeným tématem mnoha prací, neboť jim slouží jako snadný terč, jehož pomocí lze zvýraznit tu či onu konkurující pozici, kritika konce přírody je o poznání složitější intelektuální výzvou. Také proto, že se jedná o vysoce aktuální téma, které zejména v posledních dvou letech nabralo značně na síle. Do jisté míry se tak dá říci, že se práce staví minimálně před podobnou výzvou, jakou byla kritika „konce dějin“ na počátku 90. let.

Po úvodu následují dvě kapitoly, které tvoří jádro diplomové práce. Každá se věnuje odlišným aspektům „konce přírody“. V první kapitole Reichelová představuje diskurzy pracující s přírodou jako vnější hranicí lidské emancipace. To jí umožňuje postavit na stejný základ zdánlivě opoziční politicko-ekologické směry: hlubinnou ekologii a udržitelný rozvoj. Zde se ukazuje další z velice silných aspektů

práce – schopnost překonávat a posouvat zažitá schémata a typologizace jak environmentálních diskurzů, tak politických ideologií. I když si čtenář, který je obeznámený s těmito typologizacemi, může občas říkat, že by nebylo na škodu je také vtáhnout do diskuze, zdá se, že by nakonec v textu spíše překážely. Autorka totiž dokáže držet základní pojmy v souladu s jejich zažitými významy a kontexty, aniž by musela zdlouhavě převypravovat a kompilovat známé texty. Ušetřený prostor pak využívá k vlastní kreativní reinterpretaci vztahů mezi těmito pojmy. Komparace hlubinné ekologie a udržitelného rozvoje perspektivou homogenizace vs. diferenciací ve vztahu společnosti a přírody (oproti zaběhlému odlišování ekocentrismu vs. antropocentrismu) je krokem, kterým Reichlová věrohodně dokazuje, že tyto zdánlivě opoziční eko-politické směry mohou být převedeny na společný jmenovatel. A v rámci něj mohou být následně z hlediska vývoje ideologického myšlení interpretovány jako „slabé“ ideologie, jež nakonec pouze reprodukují modernistické aspekty těch tradičních ideologií, které se původně snažily překonat. Představa, že „konec přírody“ transcenduje politické konflikty, neboť jim nastaví materiální hranice, se tak nakonec ukazuje stejně pochybná jako představa „konce dějin“, která naopak ignorovala materiální hranice a slibovala překonání ideologických konfliktů ve světě idejí.

Druhá kapitola je z hlediska vykročení ze zaběhlých typologizací ekologického myšlení ještě odvážnější. Převádí totiž na společný jmenovatel ekologicky orientované ideje radikálně-levicové myslitelky a myslitele (Teresa Brennan a Murray Bookchin) s myšlenkami teoretika nové pravice (Alain de Beonist) a manifestem novozélandského střelce hlásícího se k ekofašismu, který zaútočil na mešitu a zastřelil 51 lidí (Brenton Tarrant). Společně jim podle Reichelové je, že oproti hlubinné ekologii a udržitelnému rozvoji pracují s přírodou a společností nikoli jako homogenními a abstraktními entitami, ale diferencují je a propojují (spadají tedy do druhé rodiny diskurzů podle Soper). Příroda už není vnější limit, ale heterogenní veličina situovaná do sociálních vztahů.

Představa, že by tyto různé ekologické diskurzy z odlišných diskurzivních rodin mohly tvořit dohromady jeden „silně“ ideologický celek, se tak ukazuje jako nemožná. Oproti pojetí ekologických ideologií jako pouze „slabých“ zde však práce navíc implikuje, že přeformulování vztahu společnosti a přírody není pouze přílepkem tradičních ideologií, ale prvkem, který je radikálně proměňuje. Ekologie tedy sice neposkytuje základ pro vytvoření „silné“ ideologie, ale není ani pouhým „slabým“ rozšířením tradičních ideologií. Je novým místem střetu, které dynamicky proměňuje staré ideologie a paradoxně může vytvářet silné překryvy mezi zdánlivě nesouměřitelnými stranami politického spektra. Na tomto základě vyvozuje Reichelová klíčový argument, že z hlediska koncepcí přírody a společnosti může paradoxně radikální levice připravit půdu krajní pravici.

Nakonec by se tak mohlo zdát, že práce po všech těch inovativních krocích přeci jen reprodukuje přízemní centristický argument. Tedy, že krajní ideologické pozice jsou v zásadě totožné a vzájemně se podporují (a mohou tak být potenciálně podřazeny pod vysoce problematcká označení jako „extremismus“ či „ekoterorismus“). Poslední odstavec druhé kapitoly však podtrhuje důležitý rozdíl. Ona podobnost vychází právě ze zaměření se pouze na ekologické aspekty komparovaných diskurzů. Tyto aspekty by však neměly zastínit politickou odlišnost, která vychází ze vztahu k „silným“ ideologiím.

I tak by se však s tímto argumentem dalo polemizovat a proto zkusím formulovat možnou kritiku ve třech ohledech: 1) vztah ke konkrétním idejím „silných“ ideologií, které reprezentanty jednotlivých ekologických směrů odlišují; 2) výběr reprezentantů daných směrů, který mohl metodologicky ovlivnit závěry práce; 3) problematičnost tvrzení, že ideologie etnonacionalistických konzervativců je „realističtější“ než například Bookchinův komunismus.

- 1) Ve vztahu k „silným“ ideologiím by se dalo říct, že základní odlišnost mezi Brennan a Bookchinem na straně jedné a Benoistem a Tarrantem na straně druhé spočívá v tom, že první dva se hlásí k ideologii, jež má společné jádro s kulturním liberalismem a jeho důrazem na toleranci a inkluzivitu, zatímco druzí dva vycházejí z přesvědčení o exkluzivitě, z níž obhajují „kulturní rasismus“. Onen závěrečný argument (s. 53-54) však v prvním kroku říká, že je to právě tolerance a inkluzivita ekologicky orientované radikální levice, která ji znevýhodňuje oproti „realističtějšímu“ ekofašismu nové pravice. A v druhém kroku naopak volá po řešení tohoto problému skrze větší vtažení představ o vztahu lidí a přírody k „silným“ ideologiím. Vztah k výše zmíněným prvkům „silné“ ideologie je ale zároveň činí abstraktnější a méně realistické oproti ekofašismu. Zdá se mi, že to vytváří argumentační past, z níž Bookchin a Brennan nemohou uniknout, pokud se nechtějí vzdát toho, co je na rovině „silných“ ideologií zásadně odlišuje od ekofašistů.
Je však možné, že moje čtení toho, co odlišuje potenciální jádra „silných“ ideologií progresivně sociálních a konzervativně etnonacionalistických ekologů a ekoložek, je chybné. Otázka by tak byla, ke kterým jiným „silným“ idejím by teoreticky mohly být představy přírody vztaženy.
- 2) Z hlediska metodologie mi pak přijde, že výběr komparovaných diskurzů (hlubinných ekologů a udržitelného rozvoje v první části práce, progresivní sociální ekologie a konzervativního etnonacionalismu v druhé části) je sice kontraintuitivní, ale z celku práce pochopitelný, protože nevyžaduje explicitní obhajobu. Nicméně výběr zástupců jednotlivých diskurzů se mi zdá trochu problematičtější. A to především v druhé části práce, kdy autorka sama říká, že se jedná „o trochu nestandardní komparaci postmarxistické filozofky Teresy Brennan (...) a sociálního ekologa Murraye Bookchina na straně jedné a na straně druhé politického teoretika Alaina de Benoista a ekofašisty Brentona Tarranta, který v březnu 2019 zaútočil na mešitu v novozélandském Christchurchi“ (s. 35). Z hlediska dějin idejí se podle mě jedná o velmi zajímavé usouvztažení různých aktérů politického myšlení. Důkladnější reflexe toho, proč se jedná o „nestandardní komparaci“, a tedy vysvětlení odlišných výchozích pozic reprezentantů jednotlivých diskurzů, by však mohla pomoci k většímu zhodnocení poměrně normativního závěru druhé kapitoly. Že se Benoist a Tarrant jeví v komparaci méně abstraktní a tak i realističtější než Brennan a Bookchin, je možná dáno jejich výchozími pozicemi, žánry a účely textů, či publikem, pro které píší.
- 3) Takové zhodnocení by podle mého názoru umožnilo odebrat přehnané očekávání, které je kladeno zejména na politickou filozofku Brennan. Co se týče Bookchina, který byl sám spíše aktivistickým, než akademickým intelektuálem, je komparace mnohem spravedlivější. Zde si ale nejsem jistý, zda je spravedlivá jeho interpretace. Je opravdu Benoist realističtější jen proto, že nabízí založit lokalizaci politiky na etnickém základě? A pokud bychom je hodnotili z hlediska dopadů na politickou praxi – převažuje „přímá akce“ v podobě střelby v mešitě novozélandského ekofašisty (a pár dalších podobných individuálních akcí) nad projektem Autonomní správy severní a východní Sýrie, jehož hlavní intelektuál Abdullah Öcalan explicitně tvrdí, že byl inspirován Bookchinem? Bookchin je navíc poměrně specifickým myslitelem právě proto, že se od 90. let pokoušel formulovat „komunalismus“ jako konkrétní politickou ideologii, jež by navazovala na tradiční „silné“ ideologie, ale zároveň byla zakotvena v ekologickém myšlení a nabízela konkrétní politické strategie pro konec 20. a počátek 21. století.
Je samozřejmě legitimní tvrdit, že i přesto, že se jedná o myslitele, který se jednak systematicky pokoušel o vypořádání se s oběma centrálními problémy zmíněnými v úplném

závěru práce („Pokud bychom chtěli promýšlet environmentalismus, jenž bude skutečně novým emancipačním projektem, bude nevyhnutelné, vypořádat se s oběma problémy najednou: překročit jak dědictví ideologické emancipace od přírody, tak paradigma novověkého dualismu“, s. 55) a jednak se snažil formulovat poměrně konkrétní návrhy ohledně směřování společnosti a strategií jejího směřování, tak stále zůstává naivní a méně realistický než Benoist. Případně, že úspěšnost politického projektu v severní Sýrii byla do značné míry umožněna až přimícháním kurdského nacionalismu.

Pak se ale dostávám zpět k původní otázce – vychází „realističnost“ etnonacionalistů pouze z principu etnické exkluzivity? Dává tím práce za pravdu obratu, který je patrný u některých českých politických intelektuálů, jak ukázala v nedávné době například debata ohledně českého překladu knihy francouzského autora Jean-Claude Michéa *Tajnosti levice*? Na jakém jiném konkrétním základě by případně mohl stavět ekologicky emancipační projekt, aby byl realistický a zároveň nesklozl k lokalismu, jež se zakládá na etnické exkluzivitě?

Tyto otázky jsou však evidentně normativního charakteru a jdou tak za základní hodnocení diplomové práce. Spíše než na její nedostatky ukazují na to, do jaké míry je inspirativní. Práci jednoznačně doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení **výborně**.

V Praze 1. 9. 2020

Mgr. Matyáš Křížkovský